

ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਪਾਲ

■ ਬਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਐਸ.ਪੀ.

ਇਹ ਅਸਲ ਵਾਕਿਆ
1948-49 ਦੌਰਾਨ ਅਜੇਕੇ ਤਰਨ
ਤਾਰਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿਛ ਵਿੱਚ
ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
ਛਿੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਕਿੱਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ
ਮਾਲਕ ਸਿਰ ਕੱਢਵਾਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾਰ ਸੀ।
13-14 ਸਾਲ ਦਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਉਸ
ਦਾ ਇਕਲਾਤਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਹਰਨਾਮ
ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇਜ਼ ਕੌਰ ਨੇ ਥਾਂ ਥਾਂ
ਸੱਖਾਂ ਸੱਖਾਂ ਕੇ ਪੱਤ ਲਿਆ ਸੀ।

ਬੁਰੇ ਕੇਮ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਤੀਜਾ

ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਕੌਰ ਹਉਂਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ। ਫਿਰ ਜਸੀਨ ਵੀ ਆਪਣੀ ਤੇ ਹਵੇਲੀ ਵਰਗਾ ਮਕਾਨ ਵੀ ਆਪਣਾ। ਉਹ ਬਾਲਕ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਚਾਚੀ ਬਚਨੀ ਨੇ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪਿਆ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਜੂਜੀ ਵਾਰ ਸ਼ਰੀਰੇ ਵਾਲੇ ਧੋੜੇ ਨਾਲ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਰਹੇ ਸ਼ਰਨਾਰ੍ਥੀਆਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਲੁਟਣ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਕਿ ਰੌਲੇ-ਗੈਲੇ ਵਿੱਚ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਦਿਆਂਗੇ। ਪਰ ਭਾਣਾ ਰੱਬ ਦਾ। ਅਚਾਨਕ ਛੇਤ੍ਰ ਆਂ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲੁਟੋਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੰਡਾ ਵੈਰੀ ਤਾਇਆ ਕੰਸ ਸਿੰਘ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਵਰਦੀ ਗੋਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਘਰ ਆਏ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੂਹ ਨਾਲ ਝੱਬਿਆ। ਉਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਰੀਰਕਾਂ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦਾ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਸ਼ਰੀਰੇ 'ਚੋਂ ਚਾਚਾ ਲੱਗਦਾ ਮਾਹਣਾ ਦੋਧੀ, ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਗਰ ਕਿਰਪਾਨ ਲੈ ਕੇ ਭੱਜਿਆ, ਪਰ ਚੌਕੰਨਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਭੱਜ ਕੇ ਘਰ ਆ ਵੜਿਆ। ਇਸ ਕਲੋਸ ਕਾਰਨ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਪੰਚਾਇਤ ਇਕੱਠੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇਜ਼ ਕੌਰ ਨੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸੁੱਖਾਂ ਸੁੱਖ ਕੇ ਪੁੱਤ ਲਿਆ ਸੀ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਕਾ ਭੈਣ ਭਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਰੀਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅੱਖ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਪਰ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਕੌਰ ਹਉਂਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ। ਫਿਰ ਜਸੀਨ ਵੀ ਆਪਣੀ ਤੇ ਹਵੇਲੀ ਵਰਗਾ ਮਕਾਨ ਵੀ ਆਪਣਾ।

ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਵਾਪਸ ਪਿੰਡ ਆ ਦਾ ਭਰਿਆ ਘੜਾ ਨਿਕਲ ਪਵੇਂਗਾ। ਬੰਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਿੱਧੀ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਮ ਵਾਂਗ ਹੋਜ਼ਾਸ਼੍ਵਾ ਆਉਣਾ। ਉਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਟੱਕਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ਰੀਰਕਾਂ ਦਾ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰਕਾਂ ਸਾਮਾਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਪਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਮਿਲਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਦਬਾਇਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਵੀ ਜੇ ਉਹ ਕਤਲ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਲੀਸ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਹੌਲੀ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਬਲਕਾਰ ਫੈਲ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਤੁੰਨ ਦੇਣਾ ਸੀ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚਣਾ। ਕਈ ਦਿਨ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਕੌਰ ਨੂੰ ਸਹੁਰੀਂ ਛੱਡ ਕੇ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਹਰਿਦੁਆਰ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਦੱਸਤ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਰਿੱਧੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਕਾਹਲੇ ਸੰਤੇ ਟਾਂਡੇ ਬੰਨ ਨੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਹਿਮਾਲੀਆ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਪਧਾਰੇ ਹਨ। ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਕਰੋ। ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਬਝਾਨਾ ਬਖਸ਼ ਅਤੇ ਹਵਾਨ ਯੱਗ ਦੇ ਦੌਰ ਚੱਲ ਪਏ। ਦਿਉ। ਇਹੋ ਤਾਂ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ ਤੇ ਮਿਠੋ ਚੌਲਾਂ ਤੇ ਲੱਡੂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਲੰਗਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ ਨਕਲੀ ਗੁੰਸੇ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਨੇ ਕੱਸ ਕੇ ਨੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਸੰਤੇ ਦੀ ਵੱਖੀ ਵਿੱਚ ਲੱਤ ਮਾਰੀ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹਟ ਪਰੇ ਦੁਸ਼ਟਾ। ਬਝਾਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਣਾ, ਜਾਹ! ਘਰ ਦੀ ਫਲਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨੁੱਕਰ ਪ੍ਰੁੱਟ, ਰੱਬ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਾਤਾਂ ਜਾਗ ਜਾਗ ਕੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਖਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਛਿਲੇ ਕੱਠੇ ਨੇ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ, ਜਲ ਛਿੜਕ ਕੇ 'ਤੇ ਮਾਤਾ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਈ ਜਾਣਿੱਥੁੱਕ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਜਗ੍ਹਾ ਐ। ਢਿੱਡੋਂ ਬੁੱਝ ਹੁੰਦਾ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ ਪੁੱਟਣੀ ਤਾਂ ਕਦੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਅੰਗੁਠੀ, ਗਰਜਿਆ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਰੀਰਕਾਂ ਨੇ ਲੰਮੇ ਪੈ ਕਦੇ ਹਾਰ ਤੇ ਕਦੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਕੇ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜ ਲਏ

ਕੁਛਕਾ ਪਹਿਲੇ ਹੁਣ ਬਾਬਾਜ਼ਨ ਪਹਿਲੇ ਵਣਾਂ ਨਾਂ ਅਥਵਾ ਪਹਿਲੇ
 ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਪੰਟਾ ਪੁੱਠੇ ਸਿੱਧੇ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਾਬਾਜ਼ਨ ਨੇ ਸਮੱਗਰੀ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।
 ਗੋਪਾਲ ਦਸ਼ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਬਾਬਾ ਕੜਕਿਆ, ਤੇ
 ਕੇ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਖੀਰ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹਰਨਾਮ ਸਿੱਧ ਦੀ ਸ਼ਿਫਾਰਸ਼
 ਮੰਨ ਕੇ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਬਾਬੇ ਗਈ ਦੇਵੀ ਦਿਆਲ, ਚਲੋ ਸਾਰੇ ਇੱਕ
 ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨੋ। ਹੁਣ
 ਜੇਠ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਟੁਣਾ ਆਖਰੀ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੀ ਕੁਝਾਨੇ ਦੇਰ
 ਕਰਕੇ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕੌੜਾ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਪੁਗਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਲਾਲਚ
 ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿੱਚ ਅਨੁਹੋਦ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਮੰਜ਼ੀਆਂ
 ਬਾਬੇ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੱਸ ਕੇ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲਾਂ

ਵੱਖ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੋਤੇ, ਹੁਸ਼ੀ ਕੁਝ ਸਾਡਾ ਸਜਾਓ ਨਾਲ
ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ 12 ਵਜੇ ਬੈਠ੍ਹੁ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਪੁੱਛਿਆ
ਸ਼ਹਾਬੁਰੇ ਵਾਲੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਸੁੰਨੇ ਪ੍ਰਲ ਕਿ ਜ਼ਖਾਨੇ ਦਾ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ
ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਕਾਲਾ ਬੱਕਰਾ, ਦੋ ਕਿੱਲੋ ਸੰਬੰਧ ਹੈ? ਆਖਰੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬਾਬਿਆ
ਸੰਪੂਰਨ, ਪੰਜ ਕਿੱਲੋ ਸੂਰ ਦਾ ਮਾਸ, ਢਾਈ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਮੰਜ਼ੀਆਂ
ਕਿੱਲੋ ਮਾਂਹ, 28 ਲੋਹੇ ਦੇ ਕਿੱਲ ਤੇ ਨਾਲ ਨੂੰਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਬੰਦੂ
ਸੱਤ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਪੁੰਚ ਜਾਇਓ। ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਆਵਾਜ਼
ਜੇ ਲੇਟ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਬਖ਼ਜਾਨਾ ਗਿਆ ਮਾਰੀ, ਆ ਜਾ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ
ਸਮਝੇ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੱਧ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੱਤ ਸਿਹਾਂ, ਕੰਮ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਨੇੜੇ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਖ਼ਜਾਨੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੁਕਿਆ ਹਰਨਾਮ ਸਿੱਧ ਛਾਲ
ਛਿਲਾ ਕੱਟਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਹਰਨਾਮ
ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੱਤੇ ਜਣੇ ਬਾਬੇ ਅਤੇ ਸਿੱਧ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੇ
ਦੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸਪਾਤਰ ਚੇਲਿਆਂ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਧੋਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।
ਨਾਲ ਸੁੰਨੇ ਪ੍ਰਲ 'ਤੇ ਪੁੰਚ ਗਏ। ਉਹ ਛਟਪਟਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਮ੍ਰਾਡੀਆ
ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਕੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਨਾ
ਬਾਬੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਾਥੰਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਚੁੰਕਾ ਸੀ। ਉਸਤੇ
ਦਿੱਤਾ। ਕਾਲੇ ਬੱਕਰੇ ਦੀ ਬਲੀਂ ਦੇ ਕੇ ਰਸਤੇ ਫਰਦੇ ਮਾਰੇ ਦਿਨੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਉਸ ਦਾ ਖੂਨ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪਾਵਿਆਂ ਸੀ ਲੰਘਦਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿਸ ਟੋਂ
'ਤੇ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੱਤੁੰਹ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੱਧ ਟੋਂ
ਦੋ ਪਾਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਿੱਲ ਫਟਾਫਟ ਬਾਬੇ ਅਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ
ਠੋਕਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਬੇ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਮੰਹੁੰ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜ਼ੀਆਂ
'ਤੇ ਮਲ ਕੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰੋਫਲਨਾਕ ਭੈਸ ਸਮੇਤ ਵਗਦੀ ਨਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵਗਾਰ
ਮਾਰਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਜ ਤਕ ਉਪ

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੈਰਾਗਲਾਈਡਿੰਗ ਲਈ ਬੀੜ ਬਿਲਿੰਗ ਗਿਆ

■ ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੁੱਲਮਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਜਾਂ ਹਿਮਾਚਲ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਦੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਜ਼ਲੰਧਰ ਤੋਂ ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਵਜੇ ਚੱਲ ਕੇ ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਹੋਟਲ ਪੁੱਸ਼ ਗਿਆ।

■ **ਧ੍ਰੂਵ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ**

ਜੀਪ 'ਤੇ 14 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਉੱਪਰ ਬਿਲੰਗ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫੀਸ ਇਥੇ ਅਗਾਊਂ ਜਾਰ੍ਹੀ ਕਰਵਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸੰਭਾਵ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਸਰਤ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ
ਮੈਂ ਡਰਾਈਵਰ ਸਮੇਤ ਦਸ ਵਜੋਂ ਬੀੜ
ਬਿਲਿੱਗ ਲਈ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਡਰਾਈਵਰ ਨੂੰ
ਚੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪੈਰਾਗਲਾਈਡਿੰਗ
ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਇਹ ਚੱਸਣ
ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਕਾਫੀ
ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਈ
ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੈਲਾਨੀ ਬਿਲਿੱਗ ਤੋਂ
ਪੈਰਾਗਲਾਈਡਿੰਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਨਾਲੀ ਚਲੇ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਣੇ ਸਾਰ ਮੈਂ ਡਾਢਾ
ਹੋਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਵੱਸਿਆ ਕਿ
ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕਈ ਵਾਰ ਵੱਡੇ ਹਾਦਸੇ
ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਹੋਰਾਨੀ, ਪ੍ਰਸਾਨੀ
ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਰਾਈ।

ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2015 ਵਿੱਚ ਇੱਥੋਂ ਵਰਲਡ ਕੱਪ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 140 ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। 1984 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹੈਂਗ ਗਲਾਈਡਿੰਗ ਰੈਲੀਂ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਥਾਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਬੀੜ ਤੋਂ ਬਿਲਿੰਗ ਤਕ 14 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਰੌਕ ਰੋਡ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੌਕ ਰੋਡ 1962 ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਬਿਲਿੰਗ ਦੀ ਚੋਟੀ 'ਤੇ ਬੜ੍ਹ ਕੇ ਮਨੋਮੇਹਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਆਨੰਦ ਹੈ। ਚਾਹ ਦੇ ਖੇਤ ਬੀੜ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਹੱਧਣ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਦ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਕਿੰਗ ਤੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੁਬਸੂਰਤ ਹੀਠੀ ਭਰੀ ਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਇੱਥੋਂ ਪੈਰਾਗਲਾਈਡਿੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੈਡ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਸੁੱਚਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਨਿਹਾਰਿਆ। ਲੈਡ ਕਰ ਰਹੇ ਪਾਇਲਟਾਂ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਨੇਂਡਿੰਗ ਵੱਖਿਆ। ਫਿਰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰ ਦੇਂਦੀ ਸਿੱਖੀ ਉਡਾਣ ਭਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਇਆ, ਪਰ ਪੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉੱਚੀਆਂ-ਨੀਵੀਆਂ ਉਡਦੀਆਂ ਰੰਗ-ਬਿੰਬਰੀਆਂ ਧਾਰੀਦਾਰ ਛੱਡਦੀਆਂ ਦਿਸੀਆਂ। ਅਲੋਂ-ਦੁਆਲੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਬਬੇਂਦੇ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਇਹ ਸਭ ਵੇਖਣ - ਮਾਨਨ ਆਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਉਹ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਉਡਾਣ ਭਰਨ ਗਏ — ਉੱਤੇ ਵੇਖੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ।

ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ 'ਲੈਂਡਿੰਗ ਪੁਆਇਟ' ਉੱਤੇ
ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਨੌਜੇ ਹੀ ਚਾਹ ਦੇ
ਖੋਖੇ ਤੇ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਝੁੰਡ
ਖਾ-ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡਰਾਈਵਰ ਅਤੇ
ਪੈਗਾਲਾਈਡਿੰਗ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ
ਤੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛ ਕੇ ਮੈਂ
ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।
ਦਰਅਸਲ, ਇਥੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਜਾਂ

ਭਰ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਗਿਆ, ਉਹੀ ਜਿਤ
ਦਾ ਸੁਾਦ ਚਖਦਾ ਹੈ।
ਮੈਂਉਤਾਂਹ, ਆਸ-ਪਾਸੇ, ਦੁਰ ਤਕ
ਨਜ਼ਰ ਦੌੜਾਈ। ਬੱਦੇ ਪੰਡੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉੱਡ
ਰਹੇ ਸਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਸਨ
ਜਿਹੜੇ ਕੁਝ ਪਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੇ
ਸਨ।

ਮੇਰੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ

ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

੬੬ ਜੇ ਘਰ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨੀਆਂ ਵੱਡਾ ਪਿਪਲ ਜਾਂ ਬਹੁੜ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮਰਦ ਉਸ ਦੇ
ਬੱਲੇ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਡਾਹ ਕੇ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਦਾ
ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ । ਨੇੜੇ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ
ਰੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਜਨਾਨੀਆਂ ਉਸ ਬੱਲੇ ਚਰਖਾ ਕੱਤਦੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ
ਘਰ ਦੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦਾ ਗੁਣਗਾਣ ਜਾਂ ਨਿੰਦਾ ਚੁਗਲੀ ਕਰਦੀਆਂ । ੬੭

ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਖੱਡ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਮਿੱਠਾ।
 ਸਾਇਦ ਦੀਵ ਦੀ ਥਾਂ ਲਾਲਟੈਣ
 ਵੀ ਉਦੋਂ ਹੀ ਆਈ। ਮਾੜੀ ਗੱਲ
 ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤਾਂ ਨੇ
 ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਚੇਟਕ ਤਾਂ ਲਾ
 ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਇਹ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ
 ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਈਆਂ।
 ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀਗ
 ਕਰ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਸੋਸਿਅਤਾਂ
 ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਦੋ ਨਾਂ
 ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੋਰਸ ਤੇ ਫਾਈਨ।
 ਫਾਈਨ ਕੱਪੜਾ ਗਿਣਤੀ-
 ਮਿਣਤੀ ਦਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਲੈਣ
 ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ
 ਕਿ ਉਸ ਟੁਕੜੇ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ।
 ਪੱਕੇ ਮਿੱਠੇ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋਓ ਹਾਲ
 ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਘੱਟ ਵੀ ਮਿਲਦਾ
 ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ।
 ਸੁਆਣੀਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ
 ਰੱਖਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਦੋਂ
 ਵਰਤਦੀਆਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਖਾਸ
 ਪਾਨਕਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।

